

Maria Halamska

Zróżnicowanie „wiejskiej Polski” – gospodarka i struktura społeczna na początku XXI wieku

Seminarium dnia 5 grudnia 2013 r.

Wiejska Polska ... dlaczego?

1) Mitologizacja wsi i wiejskiej problematyki

- 1) Stomma: mit jest wszechobecny
- 2) Burszta: stare mity zastępowane nowymi
- 3) Czy można mity „rozmontować”?

2) „Przedmiotowe” problemy z opisem wsi, czyli jak „wypreparować” przedmiot badań

- 1) kłopoty definicyjne (patrz: „Wieś jako przedmiot badań naukowych”)
- 2) miejska moda na wiejskość, rozpad lokalności, brak na wsi popytu na wiejskość

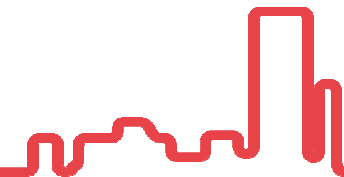
3) Metodologiczne problemy socjologii nie tylko wsi

- 1) utrata legitymizacji
- 2) postmodernistyczne tchnienie
- 3) „Sociologie rurale” czy „sociologie du rural”?

Wiejska Polska ... czyli co?

- Zróżnicowana *nowa* gospodarka wiejska
- Zróżnicowane i różnicujące się *społeczeństwo wiejskie*

Proces strukturalnych zmian, prowadzący od dominacji rolnictwa do coraz większej dywersyfikacji przez pojawienie się drugiego i trzeciego sektora prowadzi do powstania *New Rural Economy*, gospodarki, w której obok rolnictwa istnieją liczne drobne i średnie przedsiębiorstwa oraz działalność przedsiębiorcza (Copus i in. 2011).

W UE 27 prawie 72% wartości dodanej brutto pochodzi z usług, na obszarach przeważająco wiejskich (tj. w których na wsi mieszka więcej niż 50% mieszkańców) – 64%.

Nowa gospodarka wiejska: złożoność

Złożoność ukazuje próba odpowiedzi na następujące pytania:

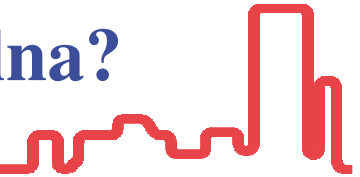
Co ta gospodarka produkuje?

Kto te dobra produkuje?

Jak te dobra i usługi są produkowane?

Dla kogo przeznaczone są jej wytwory?

Nowa gospodarka wiejska czy gospodarka lokalna?

Terytorialne podejście do gospodarki wiejskiej

„gospodarka wiejska oznacza produkcje dóbr i usług, która jest umieszczona w wiejskich społecznościach. Drugorzędne znaczenie ma to, kto jest konsumentem tych dóbr” (Adamski, Gorlach 2007)

i jego konsekwencje dla jej obrazu: gospodarcza quasi-pustynia z królującym rolnictwem

Nowa gospodarka wiejska: jak badać?

Propozycja jednostek analizy: gospodarka lokalna czyli to, co produkuje się na wsi i w małych miastach.

Praktycznie: powiat ziemski

Gęstość ekonomiczna: miara poziomu rozwoju gospodarki lokalnej.

Praktycznie: pochodna wielkości PKB na jednostkę powierzchni - dochody gmin związane bezpośrednio (CIT , podatek rolny i leśny) lub pośrednio (PIT) z działalnością gospodarczą, przypadające na km²

Jak przedstawiać zróżnicowanie?

Tu metoda naturalnych nieciągłości Jenksa

Nowa gospodarka wiejska: podstawowe cechy

Nie można jej zamknąć „na obszarach wiejskich”

Gospodarka, której podmioty są głównie prywatne

To gospodarka bardzo wielu, drobnych i bardzo drobnych podmiotów

Podmioty te bazują na samozatrudnieniu : niewielka skala

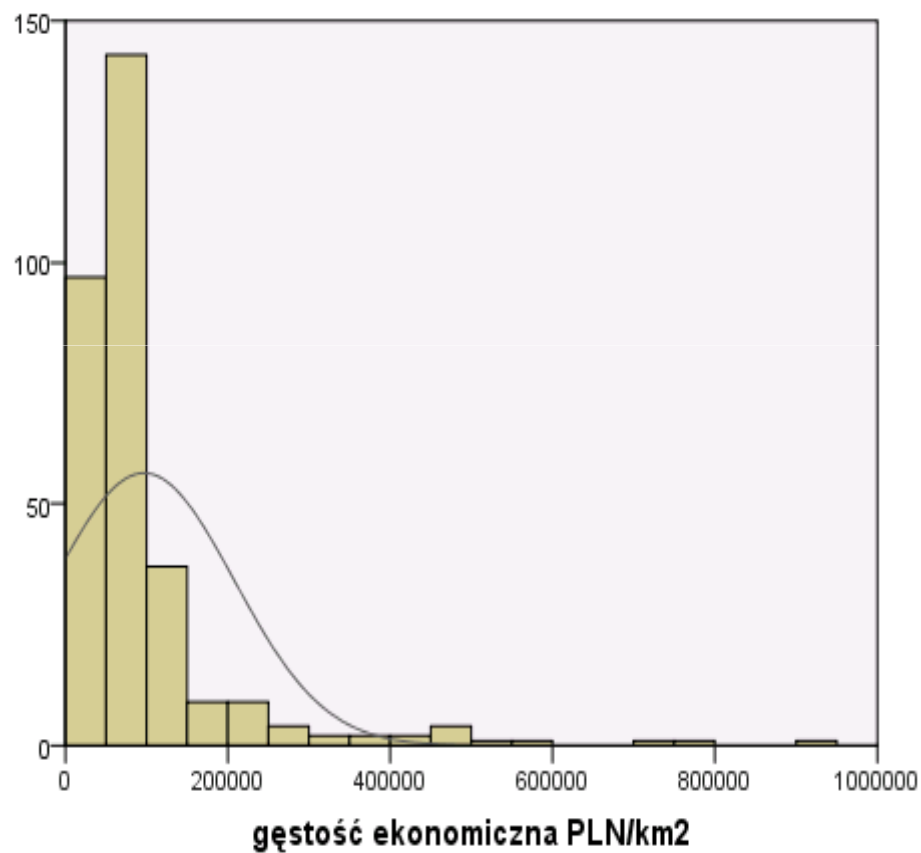
zinstytucjonalnego zatrudnienia, trudna do oszacowania szara strefa,
zatrudnienia , ‘miękkie’ reguły funkcjonowania

Innowacyjność do tej gospodarki wnoszą przede wszystkim podmioty
większe: duże gospodarstwa oraz średnie przedsiębiorstwa

Familijna racjonalność funkcjonowania

Wspomagane funkcjonowanie gospodarstw rolnych -> gospodarka
mieszana

Rozkład jednostek gospodarki lokalnej wg gęstości ekonomicznej w 2009 roku

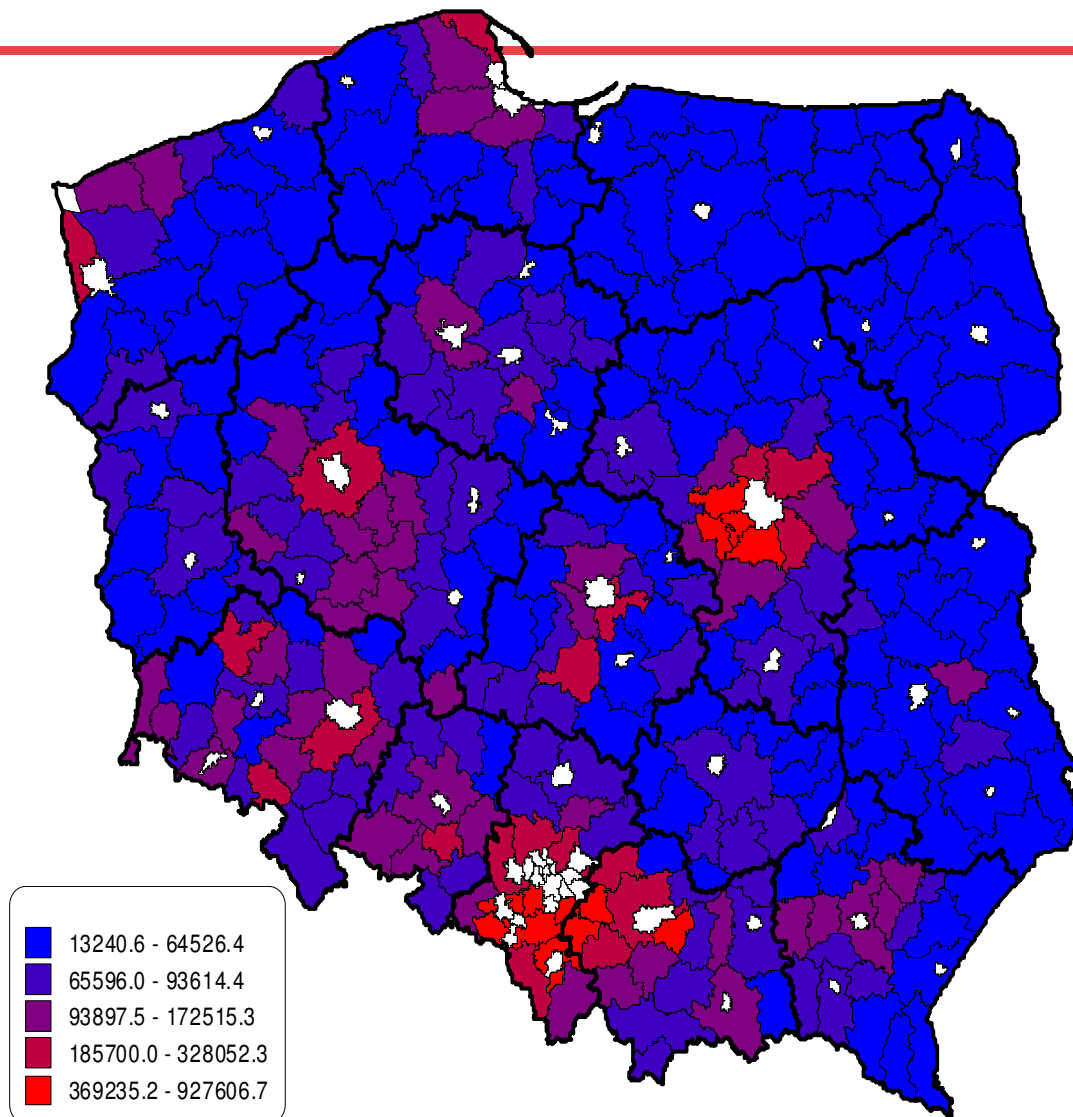
Gęstość w zł/km2

Przeciętna 96 704

Min. 13 240

Max. 927 607

Przestrzenne zróźnicowanie gospodarki wiejskiej

Podział naturalny (Jenks)		
N	%	PLN/km2
148	47	<64526
85	27	64526-93614
49	16	93614-172515
19	6	172515-328052
13	4	>328052

. Typy gospodarki lokalnej: charakterystyka syntetyczna

Dział gospodarki	Ogółem	Typy gospodarki lokalnej				
		I	II	III	IV	V
Rolnictwo						
Udział gospodarstw < 1 ha w strukturze	34	25	31	37	43	56
Gospodarstwa > 1 ha	100	100	100	100	100	100
-quasi-chłopskie (1-5 ha)	54	47	60	63	70	76
- przejściowe (5-15 ha)	33	37	30	27	22	19
-przedsiębiorstwa rodzinne i rolne (>15ha)	13	16	10	10	8	5
Udział przedsiębiorstw sektora I	5	7	5	4	3	1
Przedsiębiorstwa pozarolnicze						
Przeciętnie w powiecie*	6669	5046	6243	8046	14077	11915
Na 10 tys. mieszkańców						
- razem	1012	942	923	1048	1344	1225
- mikro (0-9 pracowników)	961	893	876	995	1280	1165
- małe (10-49 pracowników)	43	41	39	45	54	51
- średnie (50-249 pracowników)	7	7	7	8	9	8,6
- duże (250 i więcej pracowników)	0,9	0,8	0,7	0,9	1,3	1,0

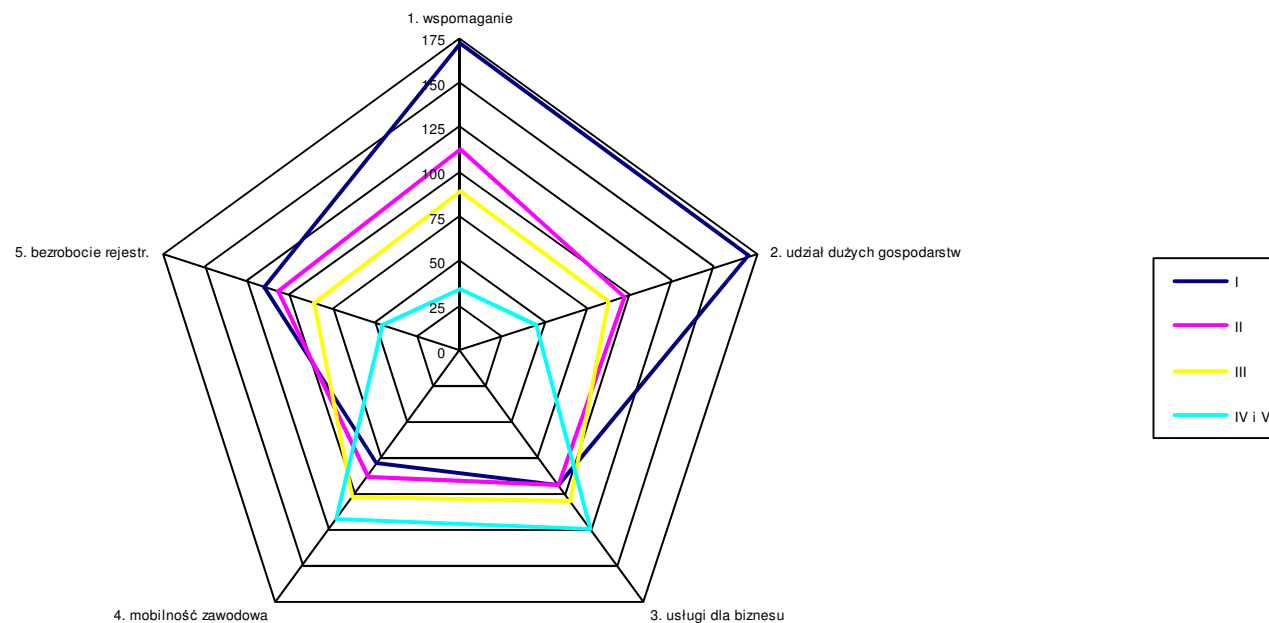
*Także podmioty w miastach pow. 20 tys., leżących w powiatach ziemskich.

Syntetyczna charakterystyka typów gospodarki lokalnej

Cecha	Wartość przeciętna = 100	Odchylenie od wartości przeciętnej w %			
		I	II	III	IV i V
1.wspomaganie	15	172	113	89	34
2.udział dużych gospodarstw	7	170	97	88	45
3. usługi dla biznesu	17	94	94	105	124
4.mobilność zawod.	59	79	88	102	117
5. bezrobocie rej.	7	115	107	86	45

Źródło: opracowanie własne.

Legenda: wspomaganie: płatności bezpośrednie w odsetku dochodów własnych gmin; udział gospodarstw > 15 ha, jako wskaźnik intensywności towarowości rolnictwa; udział usług dla biznesu – wskaźnik nasycenia gospodarki podmiotami pozarolniczymi; mobilność zawodowa – udział pracujących poza swoim miejscem zamieszkania; bezrobocie rejestrowane – udział zarejestrowanych w Urzędach Pracy jako bezrobotni.

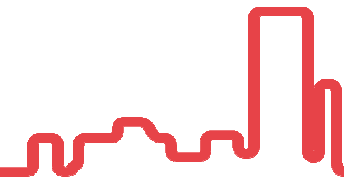

. Zróżnicowania regionów historycznych według typów gospodarki lokalnej

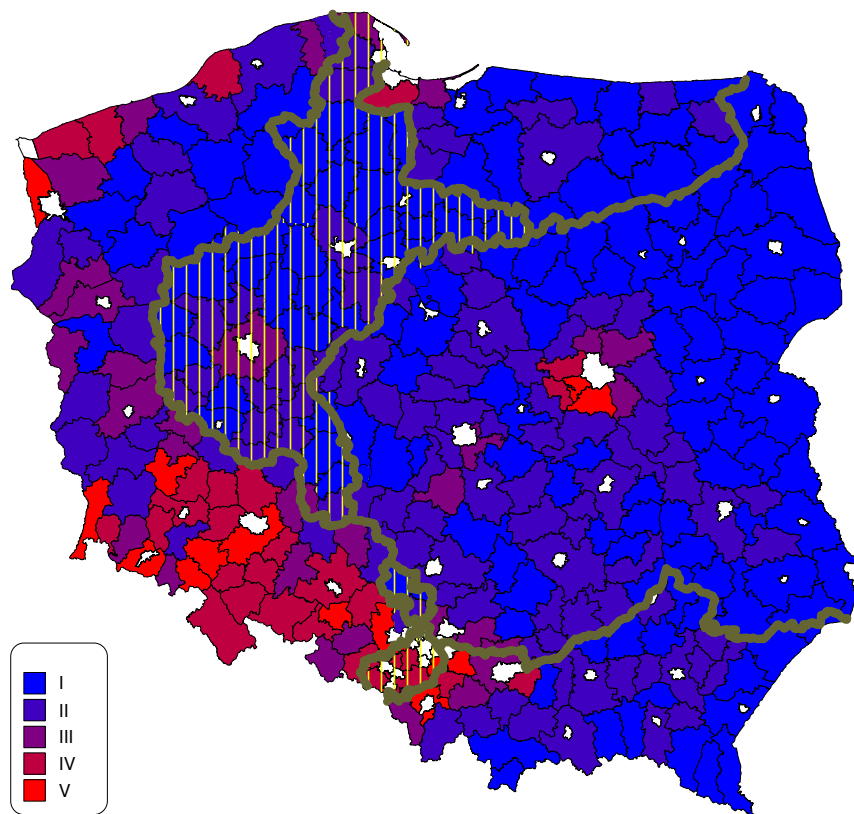
	Typy gospodarki lokalnej				
	I	II	III	IV	V
Polska WGE*: min.13240 PLN/ km2 - WGE max.927607 PLN/km2; przeciętne 96 704 PLN/km2 Różnicowanie względne: przeciętne V/I – 13					
Przeciętne WGE w typie	43090	78527	115917	240128	543899
% powiatów	47	27	16	6	4
Galicja WGE: min. 24047 PLN/km2 – max. 499384 PLN/km2; przeciętne 126 684 PLN/km2 zróżnicowanie względne: przeciętne V/I – 9					
Przeciętnie na km2	53049	108006	245680	377921	472258
% powiatów	42	40	8	5	5
Królestwo: 13240 PLN/km2 – 927607 PLN/km2; 87 511 PLN/km2 zróżnicowanie względne: przeciętne V/I – 22					
Przeciętnie na km2	38038	80294	245277	486058	850853
% powiatów	50	40	6	2	2
Zabór pruski (Wielkopolska i Pomorze) WGE: min.31841 PLN/km2 – max. 737272 PLN/km2 ; przeciętne 128 078 PLN/km2; zróżnicowanie względne: przeciętne V/I – 13					
Przeciętnie na km2	60972	112319	307287	489805	737271
% powiatów	56	31	4	7	2
Tzw. Ziemie Odzyskane WGE: min.21084 PLN/km2 – max. 274492 PLN/km2; przeciętne 77 490 PLN/km2 zróżnicowanie względne: przeciętne V/I – 6					
Przeciętnie na km2	33702	53672	76134	103099	196758
% powiatów	24	26	19	22	0

Źródło: opracowanie własne, WGE – wskaźnik gęstości ekonomicznej.

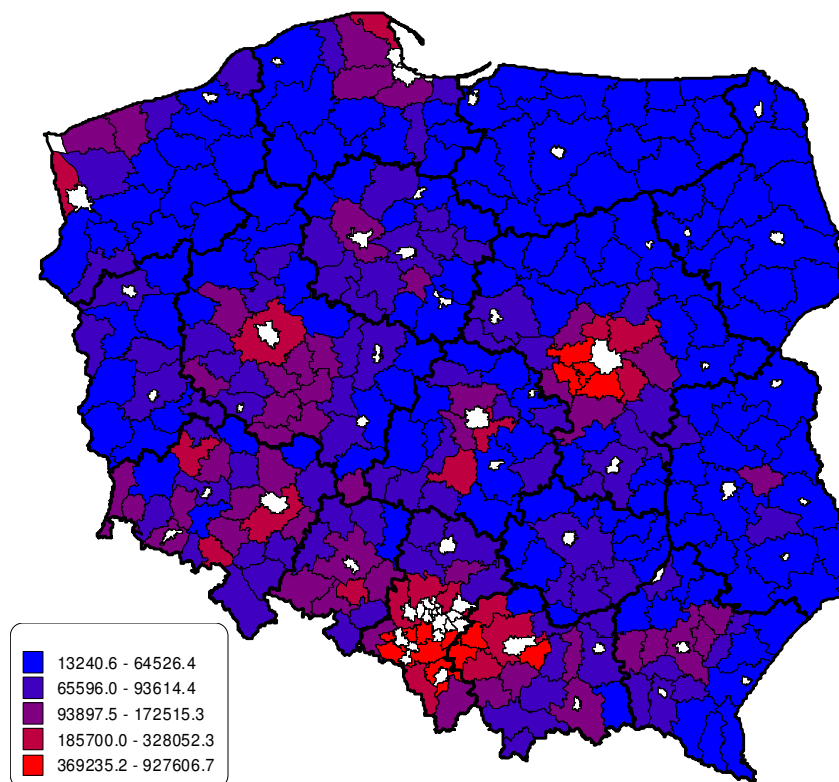
Zróżnicowanie gospodarki lokalnej w

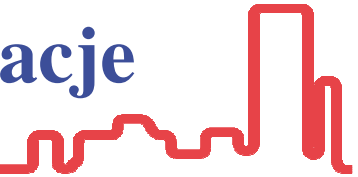
w regionach historycznych

w Polsce

Wiejskie społeczeństwo: podstawowe informacje

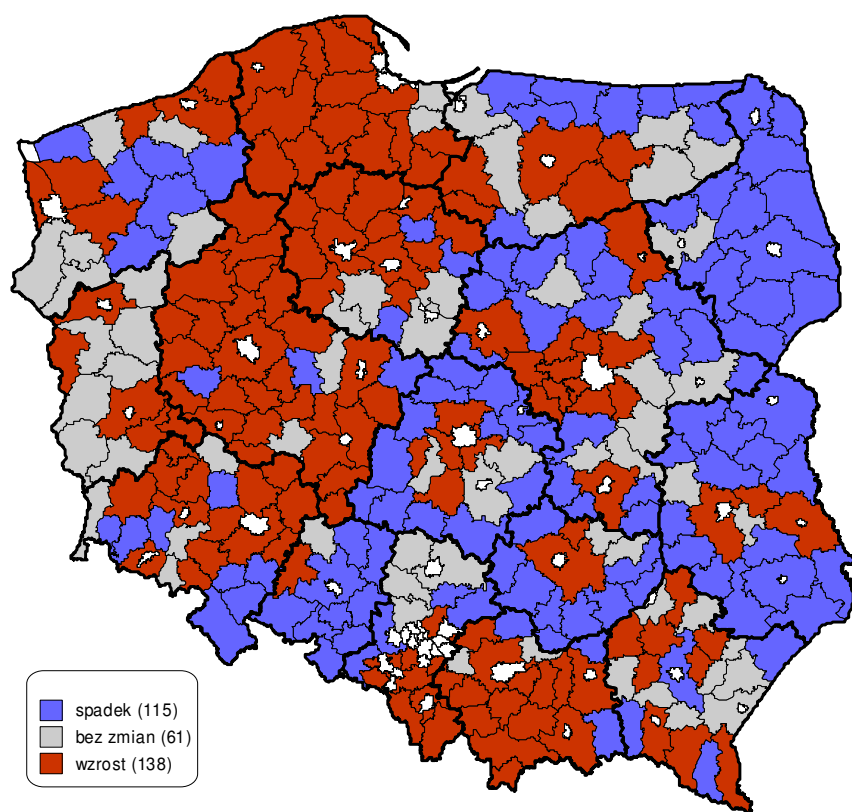

- Ludność wiejska wg NSP 2011: 15 332 tys., tj. 39,8 (ludność faktycznie zamieszkała) -> wzrost bezwzględny i względny od 2000 r.
- Podstawowe charakterystyki demograficzne bardzo podobne jak w mieście, ale ludność **wiejska jest relatywnie młodsza**
- Znaczący wzrost **formalnego wykształcenia i problemy z wchłonięciem KL na peryferiach** (przykład gminy Sieciechów)
- Złożone procesy ruchliwości przestrzennej:
 - **dodatnie dla wsi saldo migracji wieś-miasto**
 - ale liczba gmin **zmniejszających liczbę ludności jest dwukrotnie większa niż zwiększających**
 - **koncentracja ludności wokół regionalnych lub lokalnych centrów, porzucanie peryferii**

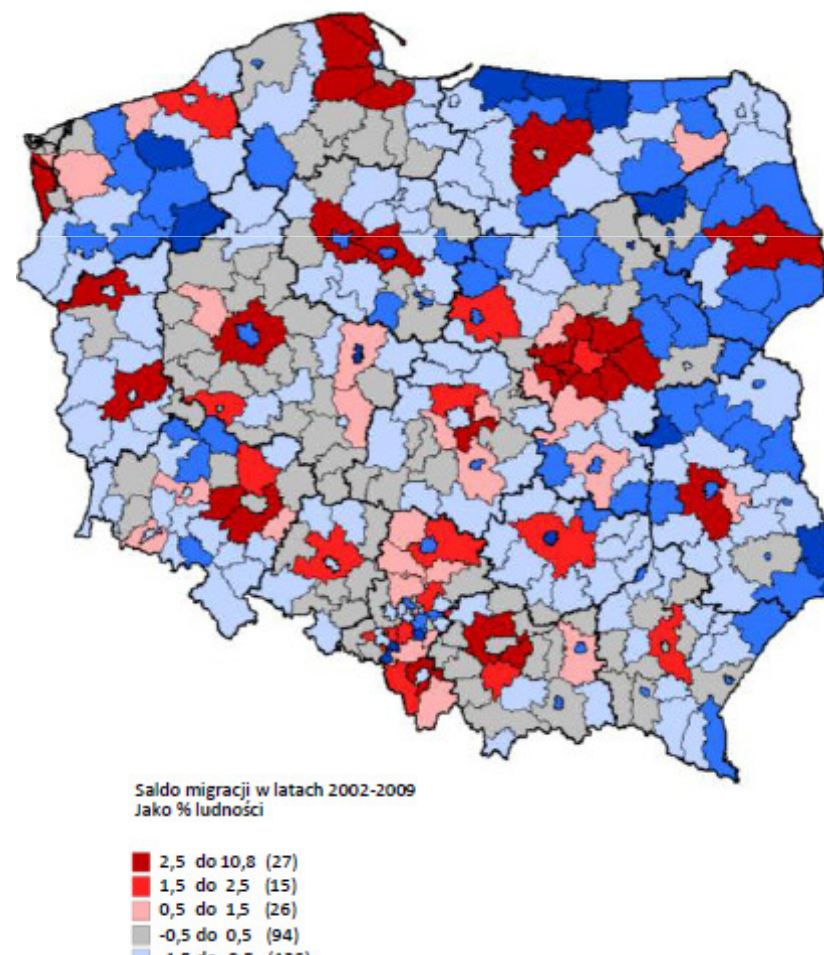
Zmiany w latach 1999-2009

Liczby ludności wiejskiej

Saldo migracji wieś-miasto

Źródła utrzymania: związki z rolnictwem ...

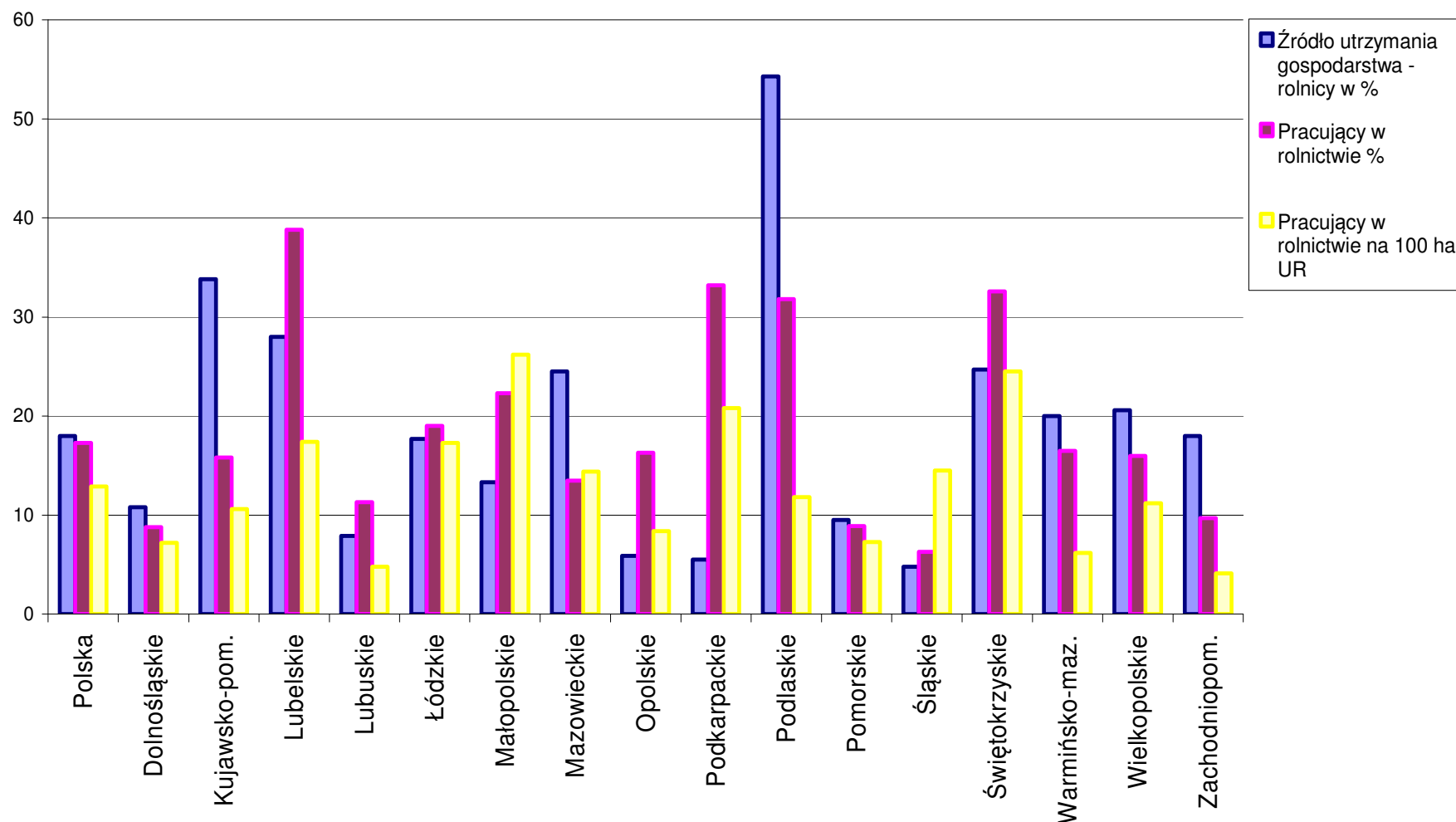

Struktura gospodarstw domowych na wsi wg grup społeczno-ekonomicznych w % (2009 r.)

• Pracownicy	42,1
• Rolnicy	14,1
• Emeryci i renciści	34,6
• Prac. na własny rachunek	4,8
• Z niezarobkowych źródeł	4,3

- Podział na „ludność rolną” i bezrolną
- Znacznie wyższe wskaźniki aktywności ekonomicznej, zatrudnienia oraz niższe bezrobocia wśród ludności „rolnej”
- Dwa aspekty bezrobocia ukrytego w rolnictwie (nadzatrudnienie oraz zbyt mało pracy nawet dla 1 osoby)
- Wg CBOS : 60% ludności wiejskiej żyje w bezrolnych gospodarstwach domowych

... ich (regionalne) zróżnicowanie (rozbieżność wskaźników agrarności)

... i wielozawodowość

- **Chłoporobotnik czy wielozawodowiec? Zagórski kontra Kaleta (wielozawodowość wtórna)**
- **Skala wielozawodowości:** *w strukturze wszystkich badanych wiejskich gospodarstw domowych 4/5 stanowią gospodarstwa posiadające kilka źródeł dochodu: 2 – 38%, 3 – 21%, 4 -12%, 5 i więcej – 9% gospodarstw. Jedno źródło dochodu miało tylko 20% wiejskich gospodarstw domowych (GUS 2011)*
- **Rodzaje wielozawodowości:** synchroniczna i diachroniczna -> *w latach 2005-2009 25% aktywnych zawodowo doświadczyło bezrobocia a powrót do pracy dla wielu z nich wiązał się ze zmianą zawodu.*

Bezrobocie

Jak wynika z analizy danych DS2009, w zbiorowości aktywnych zawodowo *12% stanowili bezrobotni* (4,6% całej badanej populacji). Wszystkie oficjalne wskaźniki informują o niższej na wsi niż w mieście stopie bezrobocia, ale jak wynika z danych BAEL – to *na wsi w 2009 roku dotknięta bezrobociem była prawie co dziesiąta rodzina, w mieście co dwunasta.*

Struktura społeczno-zawodowa

Kategorie i grupy społeczno-zawodowe w strukturze pracujących na wsi w 2009 r.

Kategorie społeczno-zawodowe	% pracują cych	Grupy społeczno-zawodowe	% pracują cych
1.Menedżerowie, kierownicy, wyżsi urzędnicy	3,2	1.Wyższa klasa średnia (kat.1, 2)	10,2
2.Specjaliści	7,0	2.Niższa klasa średnia (kat. 3 i 4)	10,3
3.Technicy i personel pośredni	5,9	3.Pracownicy usług (kat.5)	9,2
4.Urzędnicy, pracownicy biurowi	4,4	4.Rolnicy (kat.6)	30,9
5.Pracownicy usług osobistych, sprzedawcy	9,2	5.Robotnicy wykwalifikowani. (kat.7 i 8)	31,0
6.Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy, rybacy	30,9	7.Robotnicy niewykwalifikowani.(kat. 9)	8,1
7.Robotnicy przemysłowi, rzemieślnicy	21,7	8. Inni (kat.10)	0,3
8.Operatorzy i monterzy maszyn	9,3		
9.Pracownicy przy pracach prostych	8,1		
10.Siły zbrojne	0,3		

Źródło: opracowanie własne na podstawie tab. 25.

Struktura społeczno-zawodowa a poziom wykształcenia

Kategoria struktury społeczno-zawodowej	% populacji	Struktura wykształcenia w %				Wskaźnik wykształcenia
		wyższe	średnie	zawodowe	podstawowe	
Wyższa klasa średnia (kat.1, 2)	10,2	66,2	25,9	6,9	0,1	1473
Niższa klasa średnia (kat. 3 i 4)	10,3	25,9	60,8	11,5	0,2	1333
Pracownicy usług (kat.5)	9,2	6,8	48,9	37,5	6,8	1211
Rolnicy (kat.6)	30,9	2,3	24,6	46,6	26,3	1080
Robotnicy wykwal. (kat.7 i 8)	31,0	1,8	26,5	61,8	10,1	1134
Robotnicy niewykwal.(kat. 9)	8,1	1,6	16,6	55,1	26,4	1059
Inni (kat.10)	0,3	7,1	71,4	21,4	0,0	1277
Wieś ogółem	100,0	11,3	30,9	43,5	14,4	1176

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych badania DS2009.

Dochody wiejskich gospodarstw domowych i ich zróżnicowanie

Wyszczególnienie	Polska	Wieś
Przeciętne miesięczne dochody netto (2008):		
- na gospodarstwo domowe	2719	2479
- na osobę	1152	886
- na jednostkę ekwiwalentną	1414	1148
Zróżnicowanie decylowe dochodów gospodarstw domowych		
- pierwszy decyl	843	800
- dziewiąty decyl	5500	4500
- wskaźnik zróżnicowania	5,56	5,63
Postulowane miesięczne dochody dla „związania końca z końcem”	2512	2347
Przy obecnych dochodach z „wielką trudnością” lub „trudnością” wiąże koniec z końcem (% gospodarstw domowych)	39	45
Gospodarstwa domowe (%) których stałe dochody nie pozwalają na zaspokojenie bieżących potrzeb	28	32

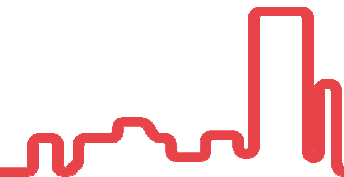
Źródło: op. własne na podstawie *Diagnoza społeczna 2009*, zał. 1.

Poziom wykształcenia i dochodów grup społeczno-zawodowych

Kategoria struktury społeczno-zawodowej	% populacji	Wskaźnik wykształcenia		Przeciętny miesięczny dochód osobisty	
		wskaźnik	w % ogółem	w zł	w % ogółem
Wyższa klasa średnia (kat.1, 2)	10,2	1473	125	2451	158
Niższa klasa średnia (kat. 3 i 4)	10,3	1333	113	1689	109
Pracownicy usług (kat.5)	9,2	1211	103	1363	88
Rolnicy (kat.6)	30,9	1080	92	1132	73
Robotnicy wykwal. (kat.7 i 8)	31,0	1134	96	1753	130
Robotnicy niewykwal.(kat. 9)	8,1	1059	90	1227	79
Wieś ogółem	100,0	1176	100	1550	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych badania DS 2009.

Struktura społeczna wsi: podsumowanie

- 75% ludności wsi utrzymuje się z pracy, z czego $\frac{1}{4}$ w rolnictwie
- Robotnicy są grupą dominującą w strukturze społecznej wsi ($\frac{2}{5}$ pracujących), zróżnicowana zbiorowość rolników stanowi ok. $\frac{1}{3}$ a $\frac{1}{5}$ zróżnicowana grupa „białych kołnierzyków”.
- Tendencje zmian: niewielki wzrost udziału robotników, kurczenie się udziału rolników i silny wzrost udziałów grupy zawodów nie związanych z pracą fizyczną, w tym „białych kołnierzyków” – przedstawicieli „wyższych” i „niższych” kategorii klasy średniej.
- **Zmienność, płynność i wielozawodowość struktury społecznej polskiej wsi a pęknięcie struktury społecznej**

Struktura społeczno-zawodowa, wykształcenia i dochodów ludności wiejskiej wg typów gospodarki lokalnej

	Wieś	Typy gospodarki lokalnej. Podział naturalny				
		I	II	III	IV	V
Struktura społeczno-zawodowa						
1.Wyższa klasa średnia	10,2	8,0	8,6	11,6	17,6	16,3
2. Niższa klasa średnia	10,3	8,1	9,6	13,4	15,9	15,1
3.Pracownicy usług	9,2	8,4	8,6	11,7	13,4	14,0
4. Rolnicy	30,9	40,6	31,7	19,5	12,9	13,6
5.Robotnicy wykwalifikowani	31,0	26,0	33,0	35,3	32,0	32,9
6.Robotnicy niewykwalifikowani	8,1	8,5	8,2	8,1	8,2	8,1
7.Inni	0,3	0,4	0,1	0,3	-	-
Przeciętny miesięczny dochód osobisty	1293	1177	1252	1450	1598	1749
Wskaźnik wykształcenia	1055	1033	1052	1079	1131	1109

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych *Diagnozy 2009*.

Zróżnicowanie społeczne w regionach historycznych

	Wieś	Regiony historyczne			
		Galicja	Królestwo	Wielkop	ZO
Struktura społeczno-zawodowa		Pracujący			
1.Wyższa klasa średnia	10,2	12,7	8,1	10,0	11,5
2. Niższa klasa średnia	10,3	10,9	8,9	11,0	11,6
3.Pracownicy usług	9,2	10,4	6,9	10,9	11,5
4. Rolnicy	30,9	23,2	42,8	24,9	18,8
5.Robotnicy wykwalifikowani	31,0	35,2	26,0	35,5	34,1
6.Robotnicy niewykwalifikowani	8,1	7,5	7,0	7,0	11,9
7.Inni	0,3	-	0,2	0,4	0,5

Zróżnicowanie społeczne w regionach historycznych

	Wieś	Regiony historyczne			
		Galicja	Królestwo	Wielkop	ZO
Przeciętne miesięczne dochody osobiste		Pracujący			
Przeciętny miesięczny dochód osobisty	1547	1457	1464	1797	1619
1.Wyższ klasa średnia	2447	2222	2486	3008	2227
2. Niższa klasa średnia	1678	1627	1679	1836	1589
3. Pracownicy usług	1363	1275	1410	1295	1434
4. Rolnicy	1133	825	1099	1538	1299
5. Robotnicy wykwalifikowani	1753	1692	1711	1877	1776
6. Robotnicy niewykwalifikowani	1226	1188	1214	1178	1282
7. Inni	2340	-	1893	2777	2574

Zróżnicowanie społeczne w regionach historycznych

	Wieś	Regiony historyczne			
		Galicja	Królestwo	Wielkop	ZO
Wskaźnik wykształcenia		Pracujący			
Wskaźnik wykształcenia	1176	1194	1157	1187	1188
1. Wyższ klasa średnia	1473	1495	1473	1525	1461
2. Niższa klasa średnia	1333	1331	1371	1329	1308
3. Pracownicy usług	1211	1198	1220	1217	1189
4. Rolnicy	1080	1072	1065	1118	1108
5. Robotnicy wykwalifikowani	1134	1152	1132	1107	1139
6. Robotnicy niewykwalifikowani	1059	1073	1047	1004	1069
7. Inni	1277	1193	1300	1516	1246

Źródło: opracowanie własne

Wiejska Polska...

Wielorakie zróżnicowanie:

- Gospodarki -> od poszukującej rent, przez zależną i przedsiębiorczą
- Dynamiki społeczno-demograficznej
- Struktury społeczno-zawodowej
- Związki między typem gospodarki a dynamiką i strukturą zawodową
- Utrzymujące się zróżnicowanie wg regionów historycznych